

Ba'ax wal je'el u
ya'alik le xt'uut'o'.

*Ts'íibta'ab yéetel bona'ab tumen Gail Koelln
Sutts'íibta'ab tumen: Hilario Poot Cahun*

iJump'éeel k'iin ka'ach yaan ten kex
lajun ja'abo'obe',
j-jóok'én ti'al in báaxal, ba'ale'!
iJump'éeel ba'ax j-máan tin wich,
tin wilaj juntúul arcoirirs ch'íich'
táan u xik'náal!

Ka tin a'alaj ti' in na': Ba'axten yaan
juntúul arcoiris ch'íich' te' ka'ano'.
Leti'e' tu ya'alaj: Il a wilej ijuntúul
arcoiris ch'íich' yaan way be'elajake'!

Il a wilej, tin wa'alaj ti' ikil in wáalkab,
paktej ka a wilej.
Beytuno' te' sáasil ka'ano' tu yilaj bix u
bin u xik'náal le arcoiris ch'íich'o'.

iJach jaaj a t'aan!
In na'e' le k'inak je'elo' ook'olnajij.
Ba'axten ka wook'ol ki'ichpan na'.
Juntuul ch'íich' ta'aytak u ch'éejel, tu ya'alaj ten.

Ba'ax le beyo', jump'eel talamil wáaj.
Min na'atik, le ch'íich' je'ela' jach táaj uts.
Jach ka'anal ku máan u xik'náal jáalk'abil.
Ba'ax chen talamil yaan ti' le ch'íich'a'.

le wíiniko'obo' ken u yilo'ob jach ki'ichpan
le xt'uuto'obo' u k'áato'ob naats' ti' leti'ob.
Ku bisiko'ob ti' zoologico'ob, ko koniko'ob
ti' kúuchil koonolo'ob yéetel ku p'atik tu
yotocho'ob náach ti' le k'áaxo'obo'.

Le wíiniko'obo' taak u k'aliko'ob le ch'íich'o'oba'
yo'osal u yu'ubiko'ob bix u t'aano'ob yéetel xan
ka u ka'ans t'aano'ob ti' leti'ob.
Ba'ale' leti'obe' mixtan u tukultiko'ob le
talamilo'ob ku taasiko'ob ti' le xt'uut'o'obo'.
Ba'ax wal je'el u ya'alik le xt'uut'o'.

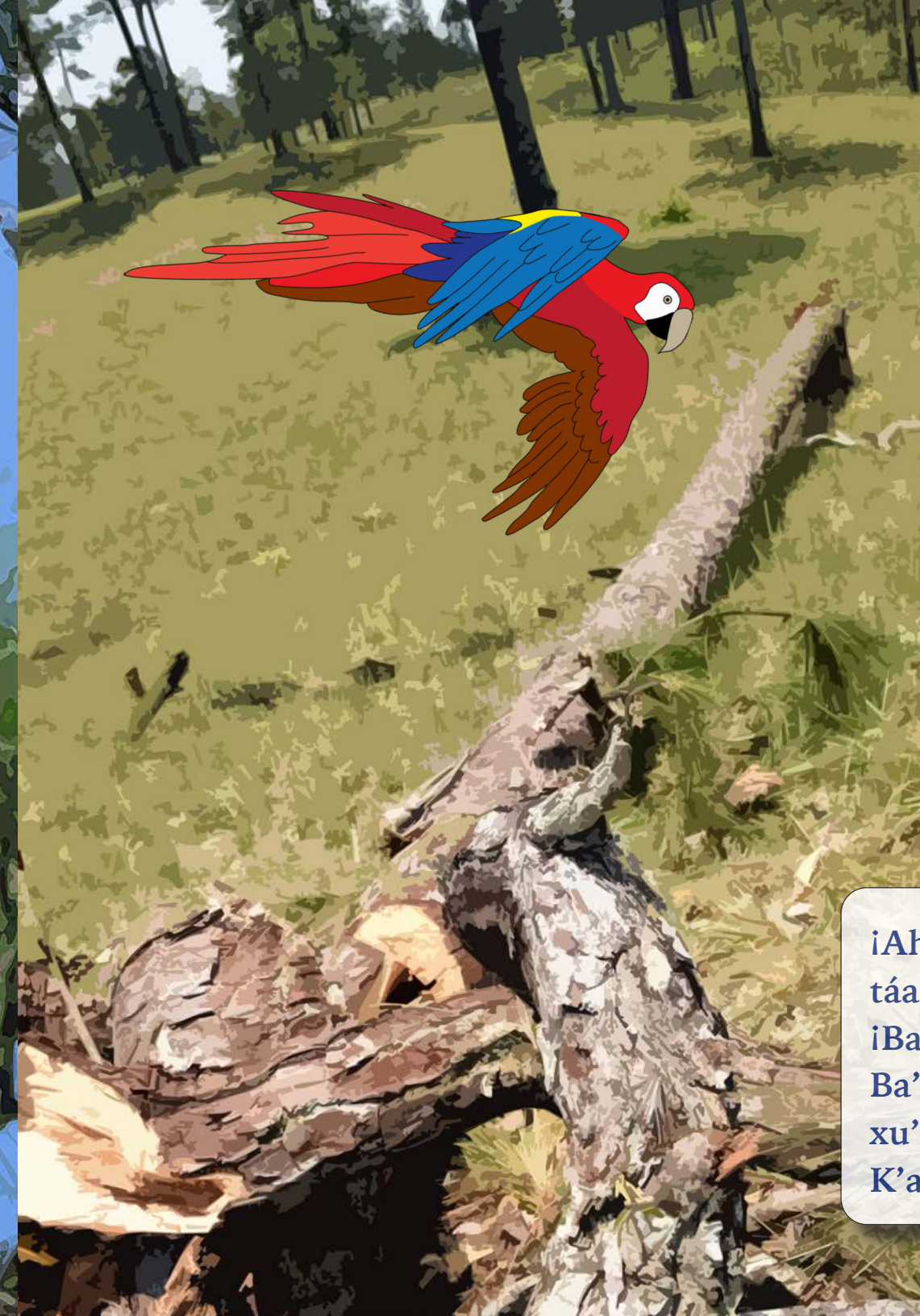
Le ken ts'áabako'ob ti' jaula'ob yéetel mixtan u
páajtal u xik'náalo'obe'
Ku p'áatalo'ob bey k'albil aalak'o'obe'.
Le ken p'áatak mina'an xt'uut'o'ob ku
xik'náalo'obe',
Ku p'áatal mina'an u boonil le ka'ano'.

iLeti'obe' ku k'a'ajsiko'ob bix ka'ach u
máansiko'ob ma'alobil,
Ku k'a'ajsiko'ob bix u máan u báaxalo'ob
tu k'abo'ob le che'obo',
Ku k'a'ajsiko'ob bix u múul janalo'ob
yéetel bix ki'imakil u yóolo'ob!

iLe ken ch'a'abak le mejen xt'uut'o'ob tu' k'u'ob tumen wíiniko'obe',
Le taatatsilo'obo' ku seenkech ook'olo'ob!
Le máako'ob meentik le ba'ax beya',
Ku lu'usiko'ob che'ob chen ti'al u yéemsiko'ob le mejen ch'íich'o'oba',
Beytuno' ya'ab toopilo'ob ku meentiko'ob te' wóolkabilo'.

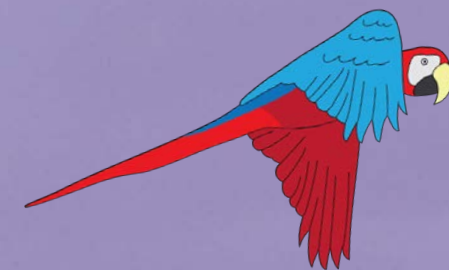

iAhh, ki'ichpan na',
táan in na'atik le ba'ax ka wa'aliko'!
iBa'axten ku yúuchul le ba'ax beya'!
Ba'ax je'el u páajtal k meentik ti'al k
xu'ulsike'.
K'a'abéet wáaj ik cha'ik u xik'náalo'ob.

Ma' aalak'tik le xt'uut'o'obo',
Beyo' ka wáantaj ti'al ma' u ch'éejelo'ob.
K'a'abéet k a'alik ti' ik baatsil ba'ax
k'a'abéet u meentiko'ob
ti'al u jáawal le talamila'.

Ikil ik áantik le ki'ichkelem arcoiris ch'íich'o',
Táan ik kanáantik le k'áaxo'obo',
beyxan táan ik áantikikba.
Beytuno', k'a'abéet...

... le máaxo'ob ma' u yoojelo'obo',
ka u káajs u tukultiko'obe' ba'ax wal je'el u
ya'alik le xt'uut'o'.
Ko'ox ka'ansik ti'ob ka tuukulnako'ob jela'an,
beytuno' tuláakal le xt'uut'o'ob yéetel le
wíiniko'obo' ka kuxlako'ob jáalk'abil.

Be'elajake' wa in wil juntúul xt'uut'
k'ala'ane',
Kin tukultik tuláakal le talamil ku
máansiko'obo',
yéetel kin k'áatiktinbae':
Ba'ax wal je'el u ya'alik le xt'uut'o'.

Jump'íit yo'osal le xt'uut'o'

Yaan kex 400 u jejeláasil xt'uut'o'ob way yóok'ol kaabe'. Ti' le je'ela' kex 33% ta'aytak u ch'éejelo'ob. Jejeláas boonilo'ob xt'uut'o'ob yaan. Yane' mejentako'ob je'ex le pigmeo xt'uut'o' yéetel yaan nuuktako'obi' je'ex le guacamayo jacintoo'. Le nukuch xt'uut'o'obo' je'el u kuxtalo'ob ya'abkach ja'abo'ob je'ex juntúul wíinike'. Le xt'uut' ku máanchi'ita'al ichil le áanalte'a' leti' le scarlet macaws (chak guacamaya).

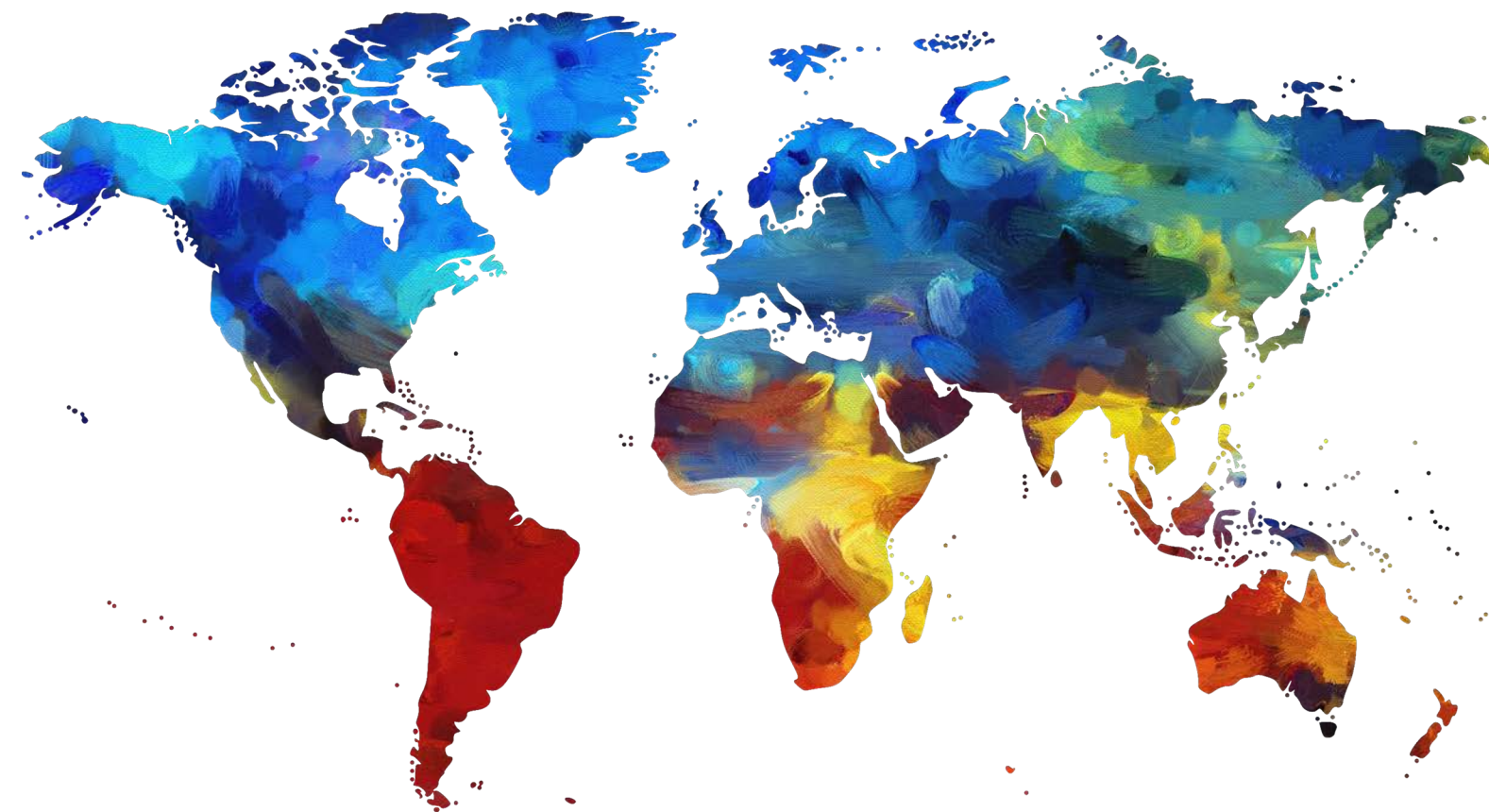

Chichan xt'uut' pusio
(*Micropsitta pusio*)

Cheel xt'uut'
(*Trichoglossus moluccanus*)

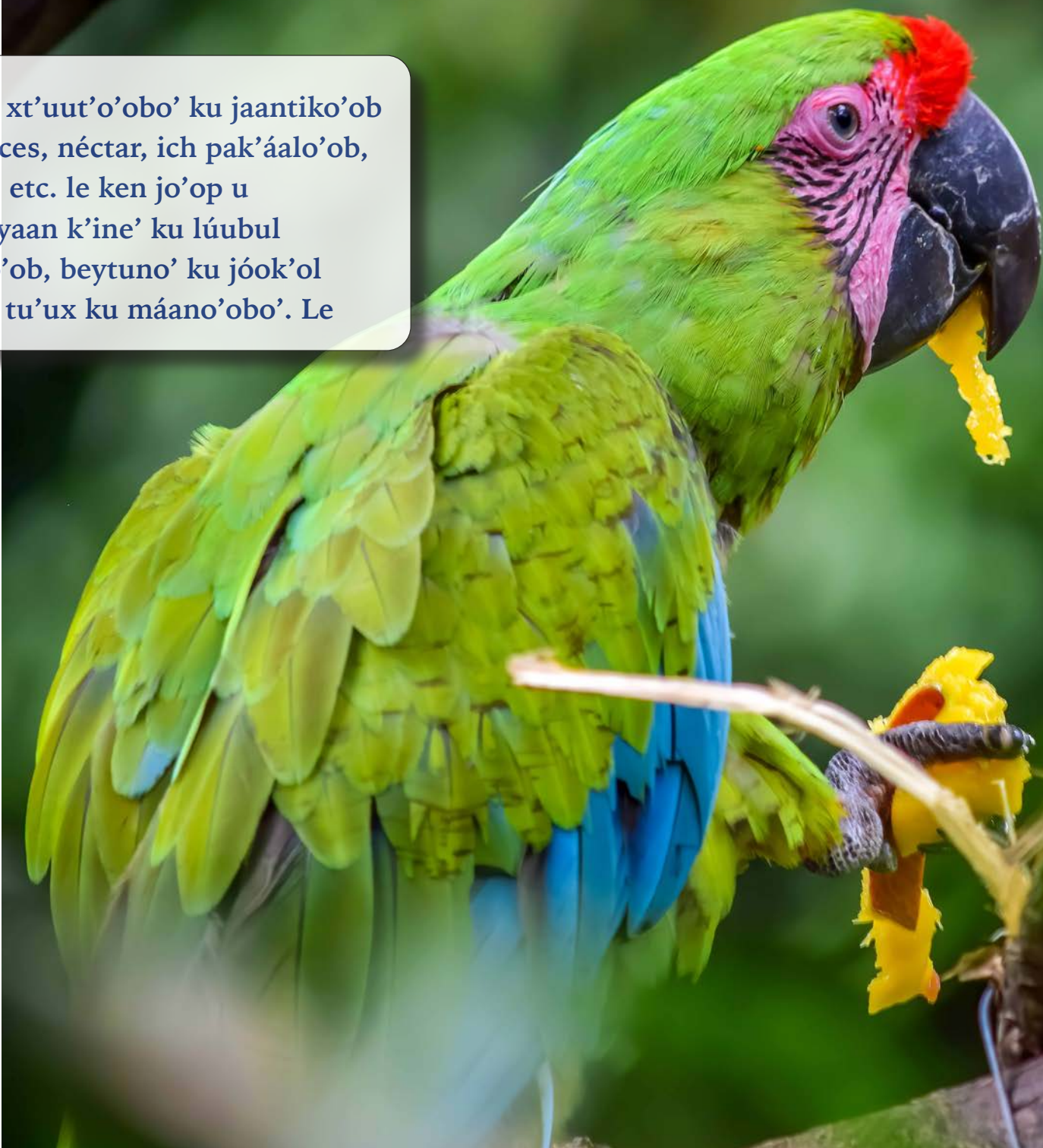
Jacinto Guacamayo
(*Anodorhynchus hyacinthinus*)

Le k'áaxil xt'uut'o'obo' ku kajtalo'ob ti' tropical wa subtropical kúuchilo'ob (tu'ux chokoj k'iin) way yóok'ol kaabe' (América del Norte, América del Sur, Australia, África yéetel Asia). Le loolob xt'uut'o'obo' ku kajtalo'ob Europa, Cánada yéetel Estados Unidos, le je'elo'oba' k'uchul tu meentajo'ob ti' le kúuchilo'oba'.

Ma' xaane' j-k'ucho'ob te' kúuchilo'oba' tumen aalak'o'ob ka'achij, wa ke'ex ti' yano'ob ti' jump'éel zoologico wa jump'éel kúuchil koonol. Beytuno' leti'obe' j-púuts'o'obe' wa ke'ex jáalk'a'ata'abo'ob. Leti'obe' je'el u tsa'ayalo'ob kuxtal ti' uláak' kúuchilo'obe'.

Óol tuláakal le xt'uut'o'obo' ku jaantiko'ob neek'o'ob, nueces, néctar, ich pak'áalo'ob, le'ob, loolo'ob, etc. le ken jo'op u xik'náalo'obe' yaan k'ine' ku lúubul ti'ob u yo'ocho'ob, beytuno' ku jóok'ol pak'áalo'ob te' tu'ux ku máano'obo'. Le

xt'uut'o'obo' uts tu yicho'ob u yaantal u núupo'ob (je'ex u yatan juntúul ch'íich'e'). Óol tuláakalo'obe' ku joliko'ob che' ti'al u meentiko'ob u k'u'ob wa ke'ex ku páaniko'ob lu'um.

U boonil u je'ob le xt'uut'o'obo' sak, óol ti' tuláakal le xt'uut'o'obo' leti' le xch'uup júukik le je'obo' ti'al u xiitilo'ob. Ken xiitiko'obe' tu ka'atúulilo'ob tséentiko'ob yéetel kanáantiko'ob le mejen xt'uut'o'obo'. Óol tuláakal le xt'uut'o'obo' jach ma'alob u bisikuba'ob ich u baatsiluba'ob.

Le xt'uut'o'ob yéetel le xpich'o'obo' leti'ob u asab na'at óolil ch'iicho'ob way yóok'ol kaabe'. Ya'ab ti' le xt'uut'o'obo' ku yéets'tiko'ob juumilo'ob wa ba'ax ku yu'ubiko'ob. Leti' le ba'ax meentik u jach aalak'ta'alo'obo'.

Ba'ale' le xt'uut'o'obo' k'a'abéet jáalk'abo'ob, ma' k'a'abéet u yaalak'ta'alo'obi'. Jach k'a'abéet u kanáanta'alo'ob, k'a'abéet ts'its'i'ikil tu'ux ku yaantaalo'ob. K'a'abéet u ts'áabal jejeláas ba'ax u jaanto'ob, k'a'abéet yaan tu'ux u máan u xik'náalo'ob yéetel k'a'abéet u ts'áabal báaxal ti'ob ti'al ma' u bóochiko'ob yaanal ba'alo'ob.

Le xt'uut'o'obo' jach u k'áato'ob táan óolal. Jach ku yaawato'ob tumen taak u seen báaxalo'ob. Wa naakal u yóolo'obe' je'el u p'u'ujulo'obe'. Wa jak'a'an u yóolo'obe' je'el u bóocho'obe', yéetel u yej u kojo'obe' je'el loobitiko'ob máake' wa u jeel ba'alche'obe'. Yaan k'iine' wa p'uja'ano'obe' ku jokiko'ob u k'u'uk'melo'ob, je'exbix le ku chíikpajal te' oochela', lela' ma' ma'alo'ob ti' leti'obi'. Le máax táan óoltik juntúul xt'uut' k'oja'ane' k'a'abéet u kanántikubaj wa ma'e' je'el u páak'al ti' leti' le k'oja'anilo'.

Le xt'uut'o'obo' táan u ch'éejelo'ob way yóok'ol kaabe' tumen ya'ab k'asa'an máako'obe' ku ch'a'iko'ob le je'obo' wa le mejentako'obo' ti'al u kono'ob bey aalak'o'obe'. Táan xan u ch'éejelo'ob tumen mina'an tu'ux u yaantalo'ob. Le ken lu'ubsa'ak ya'ab che'ob ti'al u tséenta'al wakax wa ti'al u yúuchul paak'ale', le ch'iich'o'oba' ku p'áatal mina'an tu'ux u yaantalo'ob. Wa bey ka máanak k'iina', yaan u k'uchul u súutukil tu'ux mina'an xt'uut'o'ob ko'on il u máan u xik'náalo'ob.

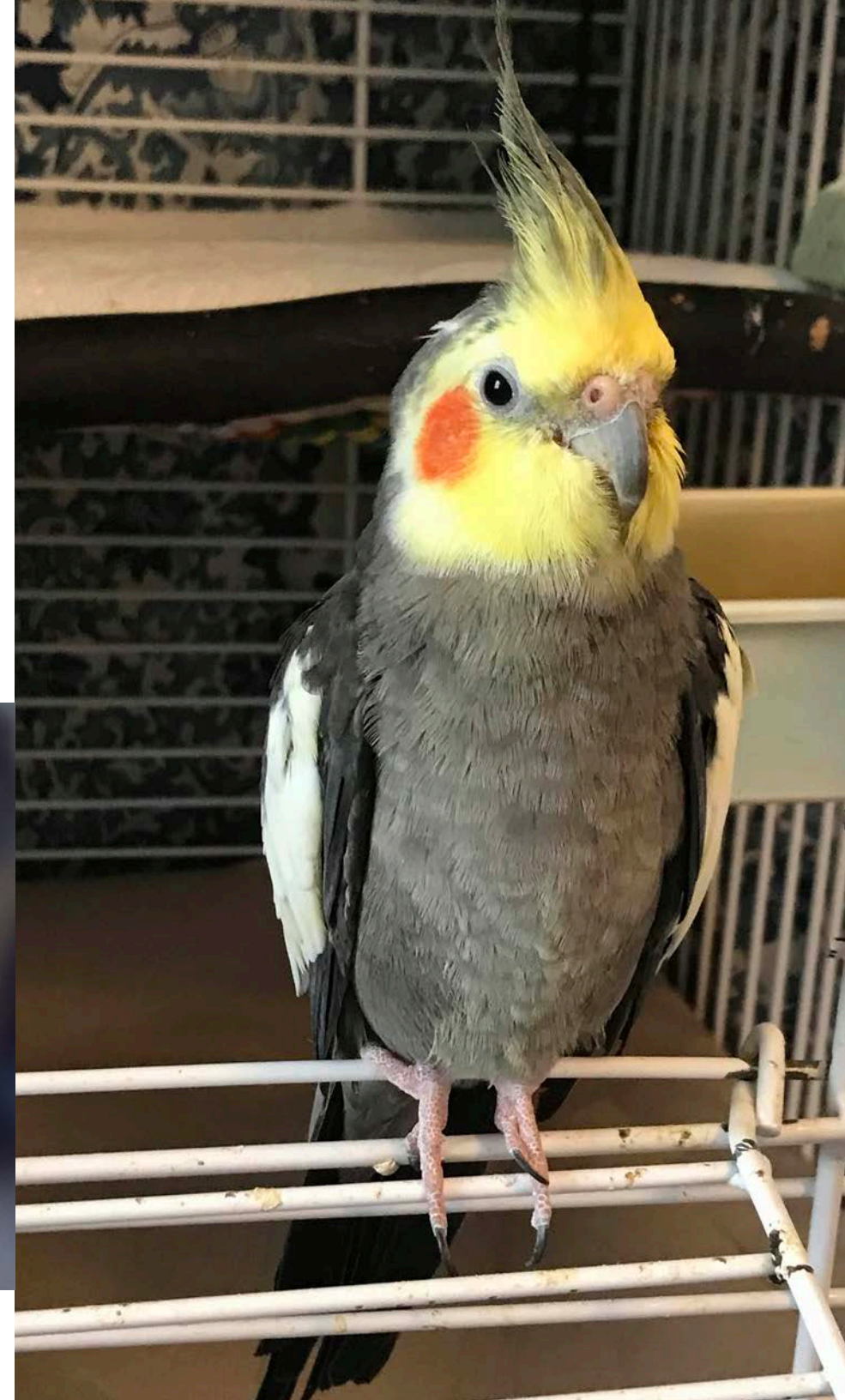
Ba'ax je'el u páajtal a meentike'

Le ba'alo'oba' leti' le u páajtal a meentik ti'al a wáantaj yo'osal u p'áatal jáalk'abil le xt'uut'o'obo':

- 1.** Kan tuláakal yo'osal le ki'ichkelem ch'iich'o'oba', ken ts'o'okoke' tsikbáalt ti' a etailo'ob yéetel ti' a baatsilo'ob.

- 2.** A'al ti' a baatsil wa ti' a eta'ilo'ob ma' u yaalak'tiko'ob le xt'uut'o'obo', ba'ale' wa yaan ti'obe', a'al ti'ob bik u jáalk'a'ato'ob, le je'elo'oba' ma' u yojelo'ob bix u kuxtalo'ob ichil le k'áaxo'. Wa ka jáalk'a'ta'ako'obe' mixtan u tsa'ayalo'ob kuxtal táankab.

3. Wa yaan máax a k'ajóol taak u yaantal ti' juntúul xt'uut' tu yotoche', a'al ti' ma' u manik. Yaan tu'ux ku síbilo'ob, u k'aaba' le kúuchil tu'ux ku síbil xt'uut'o'ob Estados Unidose' "Foster Parrots". Je'el u páajtal u kaxtik uláak' kúuchil tu'ux ku síbil wa ka u kaxt ti' internet "santuario de loros".

4. Je'el u páajtal a kaxtik taak'in ti'al a ts'áik ti' le molayo'ob ku yáantiko'ob ma' u ch'éejel le xt'uut'o'obo'. Le máax ts'íibtmil le áanalte'a', yéetel LoraKim Joynere', tu káajsajo'ob jump'éeel molay ku k'aaba'atik One Earth Conservation, lela' yéetel uláak' molayo'obe' ku kanáantiko'ob u kuxtal le xt'uut'o'obo'.

One Earth
Conservation

5. Tukultej a meyaj, ken nojochlakech, je'ex juntúul ajkanan kuxtale' (juntúul máak ku xokik yéetel ku kanáantik u kuxtal ba'alche'ob wa k'áaxo'ob) wa a meentikaba ajts'aak ti' k'áaxil ba'alche'ob. U poolil le One Earth Conservationo', LoraKim Joyner, juntúul xts'aak ti' k'áaxil ba'alche'ob.

6. Xeen ti' le léejil yaan kaabalo', te'elo' je'el u páajtal a wéensik jump'éeel oochel ti'al a bonej yéetel je'el u páajtal a kanik uláak' ba'alo'ob ti'al u kanáantik u kuxtal wíinik yéetel u xt'uut'ilo'ob Mesoamerica. www.oneearthconservation.org/whatwouldtheparrotsay.

Yo'osal le xts'íibo'

Gail Koelln u yaakumaj ba'alche'ob líik'ul tu paalil, ka nojochaje' asab tu yaabiltaj le ch'íich'o'obo'. tu xokaj Biologia, Zoologia yéetel Miats. Leti'e' ya'ab meyajo'ob ts'o'ok u meentik, ba'ale' le asab uts tu yicho' leti' uchik u káajsik yéetel u baatsil One Earth Conservation. Beyxan jach uts tu yich u boon. Leti' meent u boonilo'ob le áanalte'a'. U tuukulil le meyaja' síijij ka tsikbanajij yéetel LoraKim yo'osal u ka'ansiko'ob paalal ti'al u kanáantiko'ob le xt'uut'o'obo'.

Yo'osal One Earth Conservation

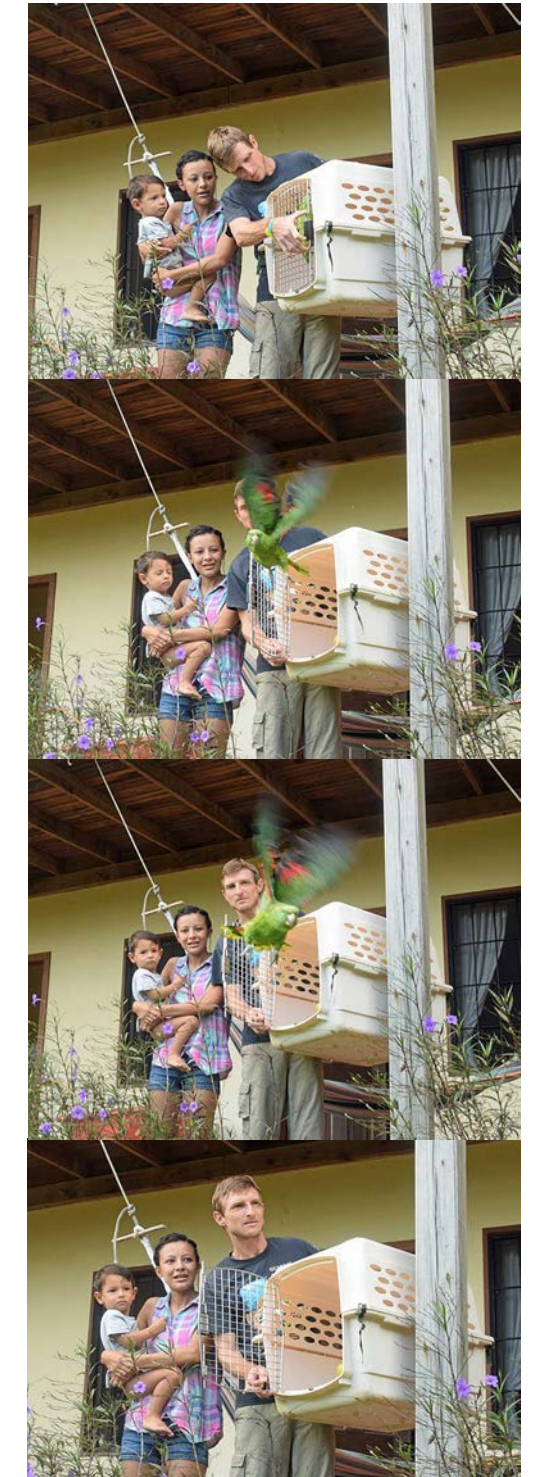

LoraKim Joynere' ma' chen u yaabiltmaj le ba'alche'ob líik'ul tu paalilo', leti'e' jach máan u yaakunsmaj le xt'uut'o'obo'. Leti'e' xts'aak ti' k'áaxil ba'alche'ob. Tu ts'áaj tu tuukul u yáantik le xt'uut'o'ob ta'aytak u ch'éejelo'obo'. LoraKime' chen leti' ch'uup ichil tuláakal le máaxo'ob meentik le meyaj ku meentiko'. Ts'o'ok u máan 35 ja'abo'ob le ku kanáantik u kuxtal le xt'uut'o'obo'. LoraKim yéetel Gaile' tu káajsajo'ob One Earth Conservation tu ja'abil 2015.

Gail yéetel LoraKime' ku meyajo'ob yéetel uláak' wíiniko'ob ku taalo'ob America Central yéetel America del Sur. Ku múul meyajo'ob ti'al u kanáantiko'ob u kuxtal le xt'uut'o'ob ta'aytak u ch'éejelo'ob te' kúuchil je'elo'obo'. Ku ka'ansiko'ob ti' le wíiniko'obo' bix je'el u meentikuba'ob ajkanan kuxtalo'obe', yéetel ku ka'ansiko'ob bix k'a'abéet u kanáantiko'ob le xt'uut'o'ob loobilta'ano'obo', beyxan bix unaj u ka'a jáalk'abtiko'ob ichil le k'áaxo'ob ken utsako'obo'.

One Earth Conservazione' ku yilik u kaxtik taak'in ti'al u bo'otik le máako'ob meentik le meyajo'oba'. Le ken a maan le áanalte'a', táan a wáantaj ti'al tuláakal le ku xupa'al ti'al le meyajilo'obo'. Le oochelo'ob te' tséelila' ku ye'esik juntúul k'áaxil xt'uut' kajakbal Honduras loobilta'abij, ka ts'o'ok u yutstale' ka'a suta'abij ichil le k'áaxo'. Wa taak a wóoytik yo'osal ba'ax jach meyajilo'ob kik meentike', xíimbalt: www.oneearthconservation.org.

Ts'áaj óolilo'ob:

Ti' in yuum - iIl a wilej! iJuntúul ichilo'one' tu ts'íibtaj jump'éeel áanalte' ti' paalal! In yaakumech yéetel jach kin k'a'ajsikech.

yéetel

Ti' LoraKim - iLeti' meentik u taaktal in meyaj yo'osal in kanáantik u kuxtal le xt'uut'o'ob ta'aytak u ch'éejelo'obo'!

Ba'ax wal je'el u ya'alik le xt'uut'o'. Jun jaats le náajalilo'ob ku jóok'ol le ku ko'onol le áanalte'a' ku k'u'ubul ti' One Earth Conservation, lela' ti'al le meyajilo'ob ku meentiko'obo'.

Jo'osa'ab tumen One Earth Conservation

Yáax meyajil: Octubre 2021

ISBN: 978-0-9992070-9-3

U xookil ti'al u kaxta'al ti' Biblioteca del Congreso: 2021920520

Yáax ts'alju'unil

www.oneearthconservation.org

info@oneearthconservation.org

+1 (718) 776-7284

© 2021 by Gail Koelln.

Tuláakal u páajtalilo'ob li'isa'ano'ob. Mixtan u páajtal u yéets'ta'al mixjunwáal ti' le áanalte'a'. Mixtan u páajtal u máansa'al ti' mixmáak. Chen u yuumil je'el u páajtal u meentik k'eexilo'ob ichile'.

Tuláakal le oochelo'ob ichil le áanalte'a' u ti'al One Earth Conservation, yéetel boonilo'ob meenta'ano'ob tumen Gail Koelln chen le je'elo'oba' ma':

Kúuchil koonol

Oochelo'ob tumen Pixabay

Oochel tu'ux ku chíikpajal mayakche' yéetel k'áanche'ob
Oochel ch'a'an tumen Monoar Rahman ti' Pixabay

U yoochel jump'éeel jaula
U yoochel OpenClipart-vectors tumen Pixabay

Le su'up'ilo'
Oochel ti' Pexel tumen Pixabay

Jacinto Guacamayo
Oochel tumen Bernard DUPONT tak FRANCIA, lela' jáalk'ab, ch'a'ab Wikimedia Commons

Chichan xt'uut' pusio
Oochel tumen Joseph Wolf, ch'a'ab Wikimedia Commons

Cheel xt'uut'
Oochel tumen Trevor McKinnon ti' Unsplash

U yoochel yóok'ol kaab
U yoochel TeeFarm tumen Pixabay

Guacamayo táan u jaantik lool
Oochel tumen Jairo Alzate ti' Unsplash

U yoochel jacinto Guacamayo tu jool jump'éeel che'.
U yoochel Roi Dimor tumen Unsplash

Juntúul Sun Conures ti' jaula
Oochel tumen Prasad Panchakshari ti'

Unsplash

Juntúul paal ku xook
Oochel tumen Michal Parzuchowski ti' Unsplash

Juntúul xch'uup táan u jo'osik jump'éeel áanalte'
Oochel tumen Suad Kamardeen ti' Unsplash

Cacatúa enlutada
Oochel tumen hartano subagio ti' Pixabay

Chan xt'uut' ti' k'ab
Oochel tumen Sharon McCutcheon ti' Unsplash

Kúuchil tu'ux ku síibil xt'uut'
Oochel tumen Foster Parrots

Xch'uup ku konik limonada.
Oochel tumen Maria Shaburnikova ti' Pixabay

Ka'atúul táankelem táan u meyajo'ob ti' laptop
Oochel tumen Sasin Tipchai ti' Pixabay

Xch'uupal ti' laptop u li'ismaj u k'abo'ob
Oochel tumen Annie Sprat ti' Unsplash

Ch'ojk'an guacamaya (Ara ararauna) táan u xik'náal
Oochel tumen Christel Sagniez ti' Pixabay

Uláak' oochelo'ob mixtan u máanchi'ita'alo'ob te' tsoolila' ku taalo'ob ti' meyajilo'ob ba'alíita'an tumen One Earth Conservation.

U meyajil sutts'íibe' ku ts'áabal tumen Kanan K'ak'náab ma' Su'up'il.

TO'ONE' AJKANAN K'AK'NÁABO'ON MA' SU'UP'IL.

¡BEYXAN TE'EX!